

שלח לך אנשים

שֶׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמִטָּה אֲבַתְּיוּ תִשְׁלְחוּ כָל נְשִׂיא בְּהֵם: (במדבר יג ב).¹

רש"י במדבר יג ב – מכשרים לרשעים

שלח לך אנשים - למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים? לפי שלקתה על עסקי דיבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח לך - לדעתך, אני איני מצוה לך.² על פי ה' - ברשותו, שלא עכב על ידו. כולם אנשים - כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות, ואותה שעה כשרים היו.³

רמב"ן במדבר יג ב – רשעים במילת אפס

שלח לך אנשים - לדעתך, אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח לשון רש"י מדברי אגדה. ויש כאן לשאול: אם כן, משה עצמו חטא בענין, שנאמר: "וייטב בעיני הדבר" (דברים א כג). ולמה אמר להם בענין הארץ "הטובה היא אם רעה" (פסוק יט) אחר שנאמר לו מתחילה שהיא טובה ורחבה? ועוד מה עשו המרגלים? כי ... על כל פנים היו צריכין להשיבו על מה שצוה אותם. ומה פשעם ומה חטאתם כשאמרו לו (פסוק כח) "אפס כי עז העם והערים בצורות גדולות"? וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם?⁴ אבל יישוב העניין בזה, כי ישראל אמרו כדרך כל הבאים להילחם בארץ נוכריה ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים... וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות, וכן עשה עוד משה עצמו, שנאמר (להלן כא לב) וישלח משה לרגל את יעזר. וכן ביהושע בן נון (יהושע ב א) שנים אנשים מרגלים. ועל כן היה טוב בעיני משה. כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס,⁵ אבל יצוה בנלחמים להיחלץ ולהישמר ולארום, כאשר בא הכתוב במלחמת העי (שם ח ב) שהיתה על פי השם ובמקומות רבים. אז נמלך משה בשכינה, ונתן לו השם רשות ואמר לו: שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען, וידעוה ויגידו לכם ועל פיהם תתייעצו בענין הכיבוש.⁶

¹ והפסוק הסמוך ממשיך ואומר: "וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי ה' כלם אנשים ראשי בני ישראל המה". נושא מרתק שניגע בו בשוליים הוא השואה בין האופן בו מסופר העניין כאן והאופן בו מספר משה את העניין בספר דברים פרק א לדור הבנים (שם) על סיפה של ארץ ישראל, מוקדם סיפור חטא המרגלים לחטא העגל מסיבות שניתן לשער, ככתוב: "ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן: ויטב בעיני הדרך ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט". בין עפ"י הקב"ה בין עפ"י משה בבקשת העם, משמע שהיה העניין ראוי ונכון לעשותו. דף זה הוא מהראשונים במפעל מחלקי המים וחזרנו והפכנו בו שוב ושוב לגלות פנינים חדשות ומדרשים עתיקים.

² כך מגשר רש"י בין פרשתנו בה נאמר במפורש שהקב"ה מצווה לשלוח מרגלים ובין המתואר בספר דברים שהעם ביקש. כפי שהוא ממשיך ואומר שם: "אם תרצה שלח. לפי שבאו ישראל ואמרו (דברים א כב) נשלחה אנשים לפנינו, כמה שנאמר (שם) ותקרבון אלי כולכם וגו', ומשה נמלך בשכינה. אמר (הקב"ה): אני אמרתי להם שהיא טובה, שנאמר (שמות ג יז) אעלה אתכם מעני מצרים וגו', חיייהם שאני נתן להם מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא יירשוה". הדבר מזכיר את דברי הקב"ה לבלעם: "אם לקרוא לך באו האנשים קום לך איתם ואך ...". וכבר עמדו על כך המפרשים. ראו למשל פירוש אבן עזרא במדבר כב יט: "רק טעמו כטעם שלח לך אנשים (במדבר יג ב), כי השם אמר לישראל עלה רש (דברים א, כא), והם לא האמינו, רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו (שם שם, כב)". כך גם פירוש חזקוני שם: "ויחרף אף ה' כי הולך הוא שהרי לא נתן לו רשות בפנים מאירות ... והיה לו להבין מפעם ראשונה שלא היה בדעתו של הקב"ה שילך הוא. ודוגמא זו מצונו במרגלים שלח לך אנשים, וגלוי וידוע לפניו שלא היה בדעתו של הקב"ה שישתלח". אולי בדומה לכך גם דברי מיכיהו ליהושפט, מלכים א כב טו: "עלה והצלח" כשהוא בעצם מרמז לו שיציאתו למלחמה לא תצלח. ראו שם.

³ זו שיטת רש"י שמראש כל העניין יסודו בחטא ואותם אנשים, גם אם היו אנשים הגונים ואף צדיקים באותה שעה, פוטנציאל החטא והמרד והטענות נגד ארץ ישראל, כבר היו טמונים בהם מהרגע הראשון. כשרים שהפכו באחת לרשעים. כל כך, עד שמשה צריך לחשוש ליהושע ולהוסיף אות על שמו ולהתפלל עליו: "יה יושיעך מעצת מרגלים". גם בהמשך לא חוסך רש"י שבטו מאותם רשעים: "וילכו ויבואו - להקיש הליכתן לביאתן, מה ביאתן בעצה רעה, אף הליכתן בעצה רעה". וגם כשהם אומרים דבר טוב על הארץ, מדגיש רש"י, אין זה אלא לשם כיסוי וגיבוי לדיבה שהם מוציאים עליה: "זבת חלב ודבש היא - כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחילתו, אין מתקיים בסופו".

⁴ רמב"ן לא רק שאינו מקבל את שיטת רש"י שהאנשים היו מועדים מראש להפוך לרשעים והשליחות הייתה מראש פגומה - יותר מדי פסוקים יש לנו בפרשתנו ובמקבילה בספר דברים פרק א שכפשוטם מראים שהיה הדבר הגון ונכון (הערה 1 לעיל). רמב"ן גם מגן על חלק מתשובות המרגלים ותוהו איפה בדיק הם טעו או השתנו או נהפכה דעתם.

⁵ מקור הכלל "אין סומכים על הנס" הוא בגמרא שבת לב ע"א ובגמרא תענית כ ע"ב (מיעקב שאמר: קטונתי מכל החסידים), ובירושלמי יומא א ד למדנו שהמקור בתורה הוא הפסוק בדברים ו טז: "לא תנסו את ה' אלהיכם". ורמב"ן האריך והרחיב בפירוש פסוק זה שם: "כי אין ראוי לעבוד את השם על דרך מופת וניסיון". ראו דברינו [לא תנסו](#) בפרשת ואתחנן, וראו גם [כאן](#).

⁶ אם כך, מה היה חטאם של השליחים המרגלים? איפה וכיצד התהפך העניין? על כך מתעכב רמב"ן בהמשך פירושו, כאשר הוא מבאר כיצד הם מדווחים למשה וכיצד הם מערבים דברי הסתה עם דיווח שרובו אמת.

"וגם זבת חלב ודבש הוא" - בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה, השיבו לו כי היא שמנה וגם זבת חלב ודבש היא. ועל שאלתו היש בה עץ אם אין, השיבו לו: וזה פריה, כי כן צוה אותם להראותו. והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו. והיה להם לאמור שהעם היושב עליה עז והערים בצורות, כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם, כי כן צוה אותם החזק הוא הרפה הבמחנים אם במבצרים.⁷

אבל רשעים במילת "אפס", שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין, ... ואמרו עוד עמלק יושב בארץ הנגב - לרמוז שאין שם רווח לבוא בארץ משם, כי כולם גבורים, כי עמלק בדרום והכנעני במערב ובמזרח והאמורי בהר ... ואמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו - לאמר אפילו העם אם יצאו אלינו בשדה לא נוכל לעלות אליהם להילחם בה, אף כי נכבוש מהם ערים בצורות גדולות מאד.⁸

אור החיים במדבר פרק יג - אצלך הם צדיקים

עוד ירצה במאמר "לך" לצד שהזכירם בלשון חשיבות ואמר אנשים שירה שהם צדיקים. לזה אמר "לך", פירוש: כל עוד שהם לפניך אצלך הם צדיקים, אבל כשיחזרו פניהם ללכת בשליחות פקע מהם כלילא.⁹

תנחומא (ותנחומא בובר) תחילת הפרשה, במדבר רבה טז א - יהושע וכלב שליחי מצוה¹⁰

כך דרש ר' תנחומא בר אבא: ילמדנו רבנו [הלכה]: מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלושה ימים? כך שנו רבותינו:¹¹ אין מפליגין בספינה בים הגדול שלושה ימים קודם לשבת, בזמן שהוא הולך למקום רחוק. אבל אם מבקש לפרוש כמו מצור לצידון מותר לו לפרוש אפילו בערב שבת, מפני שהדבר ידוע שהוא יכול לילך מבעוד יום. במה דברים אמורים? בשליח הרשות. ואם היה שליח מצווה מותר לו לפרוש בכל יום שירצה. למה? מפני שהוא שליח מצווה ושליח מצווה דוחה את השבת ... שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצליח בשליחותו. ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונותנין נפשם להצליח בשליחותן כאותם שנים ששלח יהושע בן נון ... אלו פנחס וכלב והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותן ... אבל שלוחים ששלח משה היו רשעים. מנין? ממה שקרינו בענין: "שלח לך אנשים".¹²

⁷ עד כאן הכל טוב ויפה. ראו דברי משה עצמו לדור הבנים (דברים ט א-ב): "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֲבֹר הַיּוֹם אֶת הַיְרֵדָן לְבַא לְרִשְׁתָּ גוֹיִם גְּדוֹלִים וְעִצְמוֹת מִמֶּךָ עָרִים גְּדוֹלֹת וּבְצֻרֹת בְּשָׁמַיִם: עִם גְּדוֹל וְרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אֵתָהּ יְדַעְתָּ וְאֵתָהּ שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְנֵי עֲנָק". ראו דברינו [ערים גדולות ובצורות בשמים](#) בפרשה זו. נראה שהכל תלוי בהקשר ובטון בו נאמרים הדברים, כפי שרמב"ן ממשיך ומבאר.

⁸ וכאשר יהושע וכלב מצליחים איכשהו לאזן את התמונה ולא כל העם נסחף אחרי המרגלים, מוסיף רמב"ן לבאר: "היו העם פוסחים, ומהם בוטחים בכוחם וגבורתם ומהם בעזרת השם בגיבורים. אז הוציאו להם דיבה בפני עצמם ... עד שילינו כל העדה ... וכאשר ראו כי עדיין היו ישראל נועצים לעלות ויהושע וכלב מחזקים את לבם, הוציאו דבה בשקר כדי לבטל עלייתם על כל פנים ... ועל זה נענשו למות במגפה, שנאמר (להלן יד לז) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'". לשיטת רמב"ן לא היה שום פסול במהלך הכולל של שליחת האנשים לתור את הארץ וגם לא בשליחים/מרגלים אישית. הרעיון לתור או לרגל את הארץ היה נכון והעם ביקש כהוגן. או שהקב"ה ציווה תחילה, משה הסכים והעביר את הדברים מהקב"ה לעם או ההפך. הכל היה תקין בתחילת הדרך. ומה קרה? מה שיכול לקרות לכל אחד מאיתנו. בני אדם משתנים ומשנים דעתם. פעם מאמינים ופעם כופרים, פעם בוטחים ופעם מפוחדים, פעם דוברי אמת ופעם מוציאי דיבה (או אולי מביאי דיבה, ראו יוסף ואחיו!). זהו הטבע האנושי ההפכך. וכבר הקדשנו גם דף לנושא [דיבת הארץ](#) בפרשה זו. ויתרה מזאת, המרגלים נסחפו והסתחררו בעימות עם יהושע וכלב (משחקי אגו). אחרי הדיווח הראשוני שלהם, שאולי היה נסבל, הם נכנסו למערבולת של דברי דיבה, ככל שיהושע וכלב ניסו להרגיע.

⁹ לא נוכל לסקור כאן את כל המפרשים ובוודאי לא את כל ההסברים לחטא המרגלים. אנו מבקשים להתמקד בדילמה שמציגים פירוש רש"י מכאן ופירוש רמב"ן מכאן, וכפי שמתחדד גם מפירוש אור החיים זה, איך זה שאנשים מתהפכים כלילא (over night) ומשנים את עורם ברגע אחד. רמב"ן יאמר: אכן כך, זהו הטבע האנושי. רש"י יאמר: אין הפתעות ואין סתם מהפכות. הדברים היו רעועים ורעים מתחילת הדרך. כל המהלך היה שגוי והאנשים שאולי נראו כלפי חוץ באותה שעה ככשרים, לא היה [תוכנם כנרם](#). מסקר מהיר ולא מדויק של הפרשנים והמדרשים נראה כאילו יש כאן חלוקה ברורה. רוב המפרשים: אברבנאל, אבן עזרא, אור החיים זה, כלי יקר (ספורנו נשמור להפתעה בסוף, חזקוני כמעט תמיד בדרכו של רש"י) ועוד, רובם נראה הולך בשיטת רמב"ן, בעוד שהמדרשים הם לכאורה כרש"י (נכון יותר רש"י בוחר ללכת בדרך המדרש). ואנו מבקשים להראות שיש יסוד לשתי השיטות גם במדרש. כבר עולם המדרש מתחבט בין שתי הגישות. המחלוקת היא קדומה ובסיסית ואולי נוגעת לראייה האנושית הרחבה.

¹⁰ הדמיון בין מדרשי תנחומא על שתי גרסאותיהם: הרגיל (הנדפס, ורשא) והקדום (בובר) ובין במדבר רבה (מפרשתנו ואילך) הוא בולט וברור. ראו [תיאור המדרשים](#) באתר מחלקי המים. מדרש במדבר רבה הוא מדרש אגדה על ספר במדבר, שנערך, ככל הנראה, במאה ה-12 בפרובאנס. מדרש זה הוא המאוחר מבין מדרשי רבה לתורה. המדרש מורכב משני חלקים, השונים זה מזה באופיים ובהיקפם, והם פרי יצירתם של מחברים שונים: החלק הראשון הוא מדרש פרשני על פרשות במדבר ונשא, והוא רחב היקף ביחס לחלקו השני של המדרש, ומאוחר לו. חלקו השני של המדרש, על פרשות בהעלותך עד מסעי, הוא למעשה מדרש תנחומא לספר במדבר, בצירוף מספר תוספות (מתוך סקירת [מדרש במדבר רבה](#) באתר).

¹¹ מסכת שבת דף יט עמוד א: "תנו רבנן: אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם לשבת וכו'".

¹² מדרש זה תומך לכאורה בשיטת רש"י והוא כנראה המקור לה. על רקע יהושע וכלב שיצאו לשליחות מצוה, בולטת רשעותם של שאר המרגלים. אך מה ההוכחה שאכן היו רשעים? סיומת המדרש: "מנין? ממה שקרינו בענין: שלח לך אנשים" - לא כ"כ ברורה. מה כאן מוכיח שהיו רשעים? הסבר אפשרי נמצא, אולי, בפרשת השבוע שעבר במינוי הזקנים: "למה לא אמר לו אספה לי שבעים אנשים אלא שבעים איש - מיוחדין, שיהיו דומין לי ולך" (במדבר רבה טו כג). איש - לשון חיובית, אנשים - לאו דווקא. שם "איש"

תנחומא (בובר) פרשת שלח סימן ה – גדולים וצדיקים שנעשו כסילים

בכל מקום שנאמר "אנשים" - צדיקים הם. שכן הוא אומר: "ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים" (שמות יז ט) ... וכן חנה אומרת: "ונתתה לאמתך זרע אנשים" (שמואל א א יא) ¹⁴ ... ולאלו אתה קורא כסילים! אלו לא נקראו כסילים, אלא על שהוציאו דיבה רעה על הארץ, שנאמר: "ומוציא דיבה הוא כסיל" (משלי י יח). ואע"פ כן בני אדם גדולים היו, ועשו עצמן כסילים. ועליהם משה אומר: "כי דור תהפכות המה". שנבחרו מכל ישראל על פי הקב"ה ועל פי משה. שנאמר: "וייטב הדבר בעיני" (דברים א כג). ¹⁵ מכאן אתה למד שהיו צדיקים בעיני ישראל ובעיני משה. ואף משה לא רצה לשלחם עד שנמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד פלוני משבט פלוני. ואמר לו הקב"ה: ראוין הן. שנאמר: "וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה', כולם אנשים ראשי בני ישראל המה" ¹⁶. ואחר כך, לסוף ארבעים יום, נהפכו ועשו כל אותה צרה. והם גרמו לאותו הדור שילקה אותה המכה, שנאמר: "כי דור תהפכות המה" - שנתבררו צדיקים ונתהפכו להם. לכך נאמר: "שלח לך אנשים" ¹⁷.

במדבר יג ג-טז פרשת שלח לך – לאן נעלמו נשיאי המחנות

וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאֲרָן עַל פִּי ה' כָּל־סָבְלִים רָאִישֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה: וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שְׁמוּעַ בֶּן זְכוּר: לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שְׁפָט בֶּן חוּרִי: לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה: ... לְמַטֵּה אֲשֶׁר סְתוּר בֶּן מִיכָאֵל: לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחֲבִי בֶן וּפְסִי: לְמַטֵּה גַד גְּאֹאֵל בֶּן מָכִי: אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁיעַ בֶּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ. ¹⁸

מסכת סוטה דף לד עמוד ב – שינוי שמותם

"ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן זכור" - אמר רבי יצחק: דבר זה מסורת בידינו מאבותינו: מרגלים על שם מעשיהם נקראו. ואנו לא עלתה בידינו אלא אחד: סתור בן מיכאל, סתור - שסתר מעשיו של הקב"ה, מיכאל - שעשה עצמו מך. אמר רבי יוחנן, אף אנו נאמר: נחבי בן ופסי, נחבי - שהחביא דבריו של הקב"ה, ופסי - שפיסע על מדותיו של הקב"ה. ¹⁹

ואילו כאן "אנשים" אבל עדיין קשה שהרי גם אם לא היו מיוחדים ולא בדרגת משה או הקב"ה ולא ראויים לנבואה (ולא כיהושע וכלב), מי אמר שהיו רשעים? אגב, מדרש זה הוא בנין אב של מדרש "ילמדנו" קלאסי שמתחיל בהלכה ומסיים באגדה בענייני דינא. כאן, המעבר מהפתיחה בהלכה לסיום באגדה הוא חלק ואלגנטי, כולל המעבר דרך ההפטרה (ואולי זה המקור להפטרה). לדוגמאות נוספות של מדרשי ילמדנו - הלכה, ראו כל הפתיחות ב"הלכה" לפרשיות בפרט **במדרש דברים רבה**. מדרשים רבים נוספים יש כשיטת רש"י, אך דא עקא שגם הסמך שלהם מהמקרא הוא קצת רופף.

¹³ במלחמת יהושע בעמלק בסוף פרשת בשלח.

¹⁴ ראו מסכת ברכות לא ע"ב: "מאי זרע אנשים? אמר רב: גברא בגוברין". מפרש תוספות שם: "אדם שיהא חשוב לימנות בין אנשים". ובמדרש שמואל (בובר) ב ז: "אנשים נבונים, היך מה דאת אמר: הבו לכם אנשים חכמים ונבונים ... אנשים נביאים". ומי הוא? זה שמואל שבכל מקום מושווה למשה והוא מצאצאי קרח. ראו דברינו **שמואל** בפרשת קרח.

¹⁵ לציטוט פסוקים מספר דברים יש משמעות מיוחדת כי שם משה מתאר את הדברים בפרספקטיבה של 40 שנה מאוחר יותר, לבני הדור הבא שצריכים להסביר להם מדוע הם נולדו במדבר ולא בארץ ומדוע משה לא ממשיך איתם (ואומר: "גם בי התאנף ה'") - ראו דברינו על השולח במדרש הסמוך). ראו פרק א בספר דברים, בפרט מפסוק כב עד הסוף. לפיכך, אין זה גם מפתיע שמה מספר את "אלה הדברים" לא לפי הסדר ההיסטורי ומקדים את סיפור המרגלים לכל השאר (חטא העגל מופיע בפרק ט!).

¹⁶ הקב"ה אישר את השליחים!

¹⁷ מדרש זה ודאי מסייע לשיטת רמב"ן וסיעתו. הסימות היא כמו במדרש הקודם, אך הדרשה הפוכה לגמרי. צדיקים היו, גדולים וראויים היו, אלא שנתהפכו להם. כך זה בשליחות אנושית של בני אדם ולא של מלאכים. הכל יכול להשתנות בכל רגע. צדיק היום, רשע (כסיל) מחר, בעל תשובה מחרתיים. גם מי שהקב"ה העיד עליו שהוא ראוי! לאדם יש כוח בחירה, לטוב ולרע. זו גם משמעות הסימות של המדרש: "לכך נאמר שלח לך אנשים" - בני אדם אתה שולח, לא מלאכים. השליח וגם השולח (ראו המדרש הבא) הם אנשים - בני אדם. ו"אנשים" הוא תיאור חיובי ושלא כהערה 12 לעיל.

¹⁸ נעשה אתנחתא במחלוקת רש"י ורמב"ן ונתתה על שמות המרגלים. אם אלה הם "ראשי בני ישראל", "כל נשיא בהם", לאן נעלמו נשיאי השבטים שאך לפני שתיים-שלוש פרשות, התוודענו אליהם במנין הפקודים, במסעות ובקרבות הנשיאים, ככתוב: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעֲמְדוּ אִתְּכֶם לְרְאוּבֵן אֶלִיצוֹר בֶּן שִׁדְיָאוֹר: לְשִׁמְעוֹן שְׁלֵמִיאֵל בֶּן צוּרִישַׁדִי: לַיהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינַדָב: ... לְגַד אֶלְיָסָף בֶּן דְּעוּאֵל: לְנַפְתָּלִי אַחִירֵעַ בֶּן עֵינָן: אֵלֶּה קְרִיאֵי קְרוּאֵי הָעֵדָה וְנִשְׂאֵי מִטּוֹת אֲבוֹתָם רָאִשֵׁי אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם" (במדבר א ה-טו).

¹⁹ היינו שמדובר באותם הנשיאים של תחילת ספר במדבר, אלא שבדיעבד ועקב מעשיהם הרעים ניתנו להם שמות אלה שנדרשים לגנאי. ראו פירוש ריב"א במדבר יג ד: "ואין לומר דאותם נשיאים שבחונכות המזבח מתו וקמו אלה תחתיהם, שאין המקראות מוכיחים כן אלא כל נשיא כמו כל שנשא לבו". ואלשיך מוסיף: "אולי לא היו שמותם העצמיים כן, רק נשתנו לידרש על שם פעולתם הרעה". עוד במדרש תנחומא פרשת האזינו סימן ז שדורש לגנאי את שמות כל המרגלים: "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור - לעולם יבדוק אדם בשמות לקרוא לבנו הראוי להיות צדיק, כי לפעמים השם גורם טוב או גורם רע כמו שמצינו במרגלים. שמוע בן זכור על שלא שמע בדברי המקום ... שפט בן חורי על שלא שפט את יצרו ונעשה חורי מן הארץ, יגאל בן יוסף על שהוציא דבה על הארץ לכך נאסף בלא עתו וכו'". מנגד, ראו פירוש אמת ליעקב (הרב יעקב קמינצקי, ליטא מאה 19-20) שדן שמות אלה לחיוב: "אף על פי שעיקר שילוח המרגלים היה שלא כרצון המקום, אבל מה שהם שאלו באורים ותומים לא היה אם לשלוח אלא את מי לשלוח, ולכן על זה באה התשובה למטה ראובן שמוע בן זכור, כלומר הכי מסוגל שבט ראובן לשליחות זו הוא שמוע בן זכור וכו', ולכן שפיר נקרא שליחות זו על פי ד'". ראו גם הערות הגר"ש אלישיב על הגמרא במסכת סוטה הנ"ל עפ"י האר"י: "דבכל

תנחומא (ותנחומא בובר) סימן ב בפרשתנו, במדבר רבה טז ב – רשלנות משה ואהרן

זהו שאמר הכתוב "אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם" (תהלים עו). "אשתוללו אבירי לב" - אלו משה ואהרן ששלחו המרגלים ובאו ואמרו לשון הרע על הארץ ולא היו יודעים מה לעשות. אלא אף משה ואהרן נתרשלו את ידם ... אמר לו הקב"ה למשה: טובה גדולה אני מחזיק לך (לכלב בן יפונה) ... אתם לא מצאתם ידיכם אלא פְּשָׁלְתֶם ... כל כך למה? על שהיו שלוחין טפשיין. אמר שלמה: "מְקַצָּה רְגָלִים חָמָס שְׁתָּה שְׁלַח דְּבָרִים בְּיַד פְּסִילִי"²⁰ (משלי כו ו).²¹

מדרש תנאים לדברים פרק א פסוק כב – במדבר לא בקשתם לשלוח מרגלים

נשלחה אנשים לפנינו - ר' שמעון בן יוחאי אומר: עלובין בני אדם שכך בקשו להן מרגלים. אמר להן המקום: מה אם בשעה שהייתם בארץ ערבה ושוחה לא בקשתם לכם מרגלים, עכשיו שאתם נכנסין לארץ מלאה כל טוב: ארץ חיטה ושעורה, בקשתם לכם מרגלים!²²!

תנחומא (בובר) פרשת שלח סימן ג, במדבר רבה טז ג – קיום ההבטחה לאבות

ר' אחא הגדול פתח: "יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם" (ישעיה מ ח). למה הדבר דומה? למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו, ואמר לו: בוא לך עמי ואני נותן לך מתנה. הלך עמו - ומת. אמר המלך לבנו של אוהבו: אע"פ שמת אביך, איני חוזר בי במתנה שאמרת לי ליתן לו. בוא וטול אתה. המלך זה הקב"ה והאוהב זה אברהם שנאמר: "זָרַע אֲבָרְהָם אֶהְיֶי" (ישעיהו מא ח).²³ אמר לו הקב"ה: בוא לך עמי, שנאמר: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך". התנה עמו לתת לו מתנה, שנאמר: "קום התהלך בארץ ... כי לך אתננה" ואומר: "כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם". אמר לו הקב"ה למשה: אע"פ שהתנתי עם האבות ליתן להם את הארץ - ומתו, איני חוזר בי, אלא: "ודבר אלהינו יקום לעולם".²⁴

נשיא כתבה התורה שבטו הוודיענו דלכל נשיא נתלוה ראש השבט עצמו ... וא"כ סמך משה שלא יכשלו". כך גם מצאנו בספר באר מים חיים (ר' חיים מטשרוביץ גליציה מאה 18) על הפרשה: "ואלה שמותם למטה ראובן וגו'. כלומר כי הנה אנשי שם היו וכל אחד היה ניכר בשבטו עד שהשבט היה מתיחס בו. וזה למטה ראובן וגו'. כלומר כי הוא היה המיוחד במטה ראובן שכולם היו מתכבדין בו והוא אותו ששמו שמוע בן זכור וכן כולם היו מיוחדין לשבטן עבור שהשבט היה מתיחס בו שכן דרך החשוב שהכל מתיחסין בו". האם שינוי שמות זה תומך בשיטת רש"י לעיל, או בשיטת רמב"ן?

²⁰ ראו דעת מקרא ומפרשי התנ"ך על פסוק זה במשלי.

²¹ מדרש זה מבליט את חלקם של המנהיגים, משה ואהרן, בכל העניין. אמנם, "אין שליח לדבר עבירה", אך אי אפשר להאשים רק את השליח. גם לשולח יש אחריות. ראו שני מדרשים בהמשך שם (טז ד) על הפסוק: "כחומץ לשיניים וכעשן לעיניים, כן העצל לשולחיו". למרות שהמדרש מדבר על מה שקרה לאחר שהמרגלים חזרו, על חולשת משה ואהרן מול עמידתו של כלב, הוא ממוקם דווקא בתחילת הפרשה על הפסוק: "שלח לך אנשים". כל זה שוב כשיטת רש"י שזרע הפורענות היה מההתחלה (להוציא את זה שרש"י לא מזכיר את משה ואהרן). מדרש זה הוא גם תשובה לשאלת רמב"ן: "ואם כן משה עצמו חטא בענין?!" - תשובת המדרש: אכן כן. ראו דברינו [חילופי דורות ומשמרות](#) בפרשת פנחס, בהשתלשלות של "משה ואהרן נתרשלו ידיהם". ובמדרש הגדול: "שעמדו בעזות ואמרו למשה: פתאם אתה מכניסנו לארץ? רָגַל אותה תחילה ואח"כ ניכנס לתוכה". משה לא עומד בלחץ ואולי זו 'התרשלותו' כמנהיג. ואגב, טיפשים בלשון המדרש, כסיל בלשון המקרא, הוא אדם מסוכן ואפילו רע. ראו הפסוק: "וימוצא דָּבָהּ הוּא קָסִיל" (משלי י ח) שנדרש רבות על המרגלים וכשיטת רש"י.

²² מדרש זה תולה את האשמה לא במרגלים ולא גם בהנהגה, אלא בעם, בציבור בכללותו. הייתה איזו רוח כללית בעם שדרשה את שליחת המרגלים ומשה ואהרן לא יכלו להתנגד לה. מדרש זה דן בפרשת המרגלים שבספר דברים, בבקשת בני ישראל "נְשַׁלְחָה אֲנֵשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ וְיִשְׁבוּ אֵתְנוּ דְבַר אֶת הַדָּרֶךְ אֲשֶׁר נִעְלָה בָּהּ וְאֶת הָעֵרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֱלֹהֵינוּ" ומתעלם לחלוטין מפרשתנו ומציווי הקב"ה: "שלח לך אנשים", וגם מכך שבעיני משה הייתה בקשה זו של העם טובה (דברים א כג). ר' שמעון בר יוחאי מתמקד בשנה ורבע מיציאת מצרים עד חטא המרגלים, אולי גם על עצם היציאה ממצרים למדבר, בה העם לא ביקש לשלוח מרגלים שיתורו לכם את המדבר או שיקצרו את הדרך לארץ. לפי דבריו, הקב"ה אומר לעם: וכי מה כבר יש לכם במדבר חוץ מצייה ושממה? על היציאה למדבר והנדודים בו לא בקשתם, ועכשיו, על סיפה של הארץ אתם מבקשים לשלוח מרגלים? מה יש לכם להפסיד אם תלכו היישר אל ארץ חיטה ושעורה בלי בדיקות מדוקדקות? דרשה זו דורשת עיון נוסף, בפרט שמדובר בשנה ורבע בלבד מיציאת מצרים לשליחת המרגלים. האם ייתכן שרשב"י כולל כאן גם את חטא העגל? שאילולי חטא זה היה נוסעים ישירות מהר סיני לארץ? אולי נאמרו דברים אלה מאהבת ארץ ישראל הבורעת שבלב רשב"י ... ואולי כביקורת לאנשי דורו.

²³ "אוהבי" הוא לא רק אברהם עצמו אלא גם "זרע אברהם". כביכול כתוב: "זרע אברהם - אוהבי" ולא: "זרע, אברהם אוהבי".

²⁴ הקשר לאבות איננו רק בקיום ההבטחה ובתפילת משה (פרק יד פסוק טז), אלא כבר בתחילת הפרשה - בעצם שליחת המרגלים. "שלח לך" של משה מקביל ל: "לך לך" של אברהם וממשיך אותו. בעלות על ארץ רוכשים "ברגלים" והמרגלים, למרות שבסוף חטאו, מממשים את "קום התהלך בארץ" של אברהם. וגם הביקור בחברון, עיר האבות, איננו מקרי. כל זה סיוע גדול לרמב"ן שבעצמו וברגליו עלה ותייר בארץ. ראו דברינו [פיתוחי חותם](#) בפרשת תצוה, בפרט מים אחרונים שם. אבל עדיין, צריך מדרש זה עיון גדול. מה הייתה ההווה אמינא לא לקיים את ההבטחה לאבות שמוסר שמתו? האם ר' אחא הגדול שמבקש לשבח את הקב"ה שדברו יקום לעולם גם אחרי שיבש החציר ונבל הציץ (האבות שהלכו לעולמם), לא נמצא פוגם? והרי הקב"ה אומר במפורש לאברהם: "ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עוון האמורי עד עתה" (בראשית טו טז)! והוא שלא נחם דרך ארץ פלשתים "כי קרוב הוא"! האם יש כאן ביקורת סמויה על האבות שלא התנחלו בארץ (יעקב שמיהר לרדת למצרים)? אפשרות אחרת, למרות שדרשת ר' אחא היא על תחילת הפרשה, על שליחת המרגלים ("שלח לך"), אפשר שכוונתו על סופה. בחטא המרגלים וכישלון שליחותם, בטלה ההבטחה לאבות שממילא כבר אינם בעולם. ואע"פ כן, הקב"ה יקיים הבטחה זו. ועדיין, דרשה זו צריכה עיון נוסף!

ספורנו במדבר פרק יג – בזכות המרגלים והעם²⁵

וידבר ה' אל משה. שלח לך אנשים. אל תניח שישלחו הם כמו שאמרו לעשות באמרם: "נשלחה אנשים לפנינו" (דברים א כב), שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספרו בגנותה באופן שיחשבו ישראל על ה' תועה ולא ישוב בתשובה, כמו ששבו אחר כך באמרם: חטאנו לה' (שם שם מא).²⁶ וזה כי המרגלים ששלח משה, אף על פי שהרשיעו להניא לב העם מחסרון אמונתם באל שדי, מכל מקום הכירו וספרו טובת הארץ באומרם: "וגם זבת חלב ודבש היא". וכן העיד באמרו: "ויקחו בידם מפרי הארץ... ויאמרו טובה הארץ" (דברים א כה). אלא שאמרו שהיה נמנע לכובשה. וכאשר הכירו ישראל חטאתם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונצחוננו, אחר שעשה עמם להפליא, שבו בתשובה ואמרו: "חטאנו לה' אנחנו נעלה ונלחמנו" (שם שם מא). והתפללו כאמרו: "ותשובו ותבכו לפני ה' " (שם שם מה). אלא שלא קבל האל יתברך תפילתם מפני חילול השם שעשו, שאינו מתכפר אלא במיתה וכמו שהעיד בהם באמרו: "וביום פקדי ופקדתי וכי" (שמות לב לד).²⁷

שבת שלום וקיץ טוב²⁸

מחלקי המים

²⁵ חזרנו לפרשני המקרא, לשיטתו המיוחדת של ספורנו שגם לה יש סמך בעולם המדרש – המדרש האחרון שזה עתה קראנו. העם מבקש לשלוח מרגלים והקב"ה מצווה על משה להתערב בתהליך. לא לעצור אותו, אלא להשפיע מי ילך, לוודא שלא ימונו הדיוטות, אלא כאלה שלא רק יספרו בשבח הארץ, אלא שגם אם העם יגלה היסוס ואפילו יחטא, הם, המרגלים השליחים יגרמו לו לחזור בתשובה. כפי שאכן קרה, שבסופו של דבר הכיר העם בחטאו וניסה לתקן במעפילים. רש"י משליך מהסוף הרע על שורש ההתחלה ואילו ספורנו משליך מהשורש הטוב רפואה ותקווה לעתיד, גם אם באמצע יש חטא. ובין השיטין, אנחנו שומעים אפילו סניגוריה מסוימת על המעפילים.

²⁶ לספורנו גישה ייחודית ומפתיעה ברכותה כלפי חטא המרגלים והעם שנענה לדברי ההסתה שלהם. נראה שהוא הולך צעד נוסף גדול מעבר לגישתו של רמב"ן (ואולי כבר ברמב"ן נמצאים הדברים, ראו גישתו הדו-פנימית ל"אפס כי עז העם" וגם ל"ארץ אוכלת יושביה"). לא רק שהמרגלים היו אנשים טובים ביסודם, אלא שבדיעבד די הצדיקו את התקוות שתלה בהם משה שלא יתנו לעם להתדרדר עד הסוף. וגם העם שתחילה הוסת, שינה דעתו וביקש לחזור ולתקן ובאמת לא ברור במקרא מדוע הקב"ה לא נענה ולא קיבל תשובתם. בגלל שהיה כאן חילול השם אומר ספורנו. אבל בחטא העגל למשל טענת חילול השם הייתה להצלה – האם נוכל ללמוד מכאן שחטא דיבת הארץ ואי הנכונות לעלות ולהילחם עליה, חמור מחטא עבודה זרה? ראו גם דברינו [סלחתי כדברך ואולם](#) בפרשה זו, בה העלינו את השאלה מדוע לא ניתנה לדור המדבר ההזדמנות לעשות תשובה (ולא מצאנו תשובה הולמת). כך או כך, פירוש ספורנו הוא באמת ייחודי ומפתיע ולפיכך לא נרבה לו בהסברים משלנו ונניחו לפני שואבי המים כמות שהוא ונשמח לשמוע לקחם הטוב.

²⁸ 21 ביוני, הוא יום תחילת הקיץ, [תחילת תקופת תמוז](#) (שחל השנה לפני ראש חודש תמוז בגלל השנה המעוברת).